

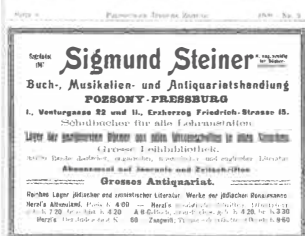
Ján Albrecht

Ťažké je dnes nepísať tragédiu, najmä ak pristupujeme k istej téme z našich dejín s takou vedecko-historickou akribiou ako autor tejto práce. Kde sú časy, keď sa vravievalo „difficile est satiram non scribere“ (ťažké je nepísať satiru). Situácia sa do dnešných čias alebo už krátko predtým zatemnila a my sme nútení spoznávať vzostup rodiny od jednoduchých ortodoxných pomerov ešte na prelome osemnásteho a devätnásteho storočia do výšok osvietenstva a spoločenského uznania až po jej násilné vyhubenie práve cez prizmu svojvôľou zapríčinennej tragédie.

Osud rodiny Steinerovcov vonkoncom nie je výnimočný, ani ojedinelý, je bohužiaľ symbolom nespočetných podobných osudov. Isteže, vývin rodiny má svoje špecifické, v mnohom osobité znaky, ktoré nie sú spoločným majetkom takejto evolúcie. Moja rodina sa vlastne poznala so všetkými generáciami Steinerovcov. Ja osobne som mal blízky vzťah k Jozefovi a predovšetkým k Maxovi, prediskutoval som s ním množstvo problémov a často som od neho dostával cenné rady z oblasti literatúry a filozofie. Aj môj otec Alexander, skladateľ a dirigent, sa priateľsky stýkal so Steinerovcami. Neraz mu dala rozhodujúci impulz rada bratov Steinerovcov, najmä Maxova, s ktorým otec slúžil ako jednoročný dobrovoľník. Ak sa nemýlim, práve Max Steiner upozornil môjho otca na knihu Hermanna Heinza Ortnera *Tobias Wunderlich*, ktorá ho inšpirovala k symfonickej básni rovnakého názvu.

Mimoriadnou, ba dokonca ojedinelou vlastnosťou celej steinerovskej rodiny bola rovnováha medzi zbožnosťou a otvorenosťou osvieteniského a meštiansky vitálneho postoja k ustavične sa meniacej realite. Ak Hoimar von Dittfurth hovorí, že sa rozišiel s náboženstvom, lebo človek nemôže žiť v dvoch rozličných pravdách, toto sa vôbec nevzťahuje na Steinerovcov a neplatí to najmä pre ich duševný svet. Ich nábožnosť bola hlboko zakorenená vo svete židovskej viery, ktorá kladla najväčší dôraz na tradíciu dejinných osudov židovského národa. Takmer nedochádzalo k rozporom medzi trochu protirečivými oblasťami ortodoxie a otvoreného zmyslu pre spoločenskú situáciu novodobého vývinu. Tento postoj vôbec nebol samozrejмый, pretože spravidla dochádzalo k polarizácii týchto dvoch svetov jednak do ortodoxie s jej výhradným priklonom k náboženským interpretáciám a jednak do sekularizovaného obratu k osvete, ktorý sa často alebo väčšinou spájal s obetovaním viery. Veď je známe, že vedecká, i vedou vyvolaná a podmienená filozofická orientácia vo všeobecnosti rozkladá zásady apriórneho, teda fideistického obrazu sveta. V rodine Steinerovcov to nebolo tak, jej náboženské čítanie vyvieralo z hlbokej zakotvenosti viery v jej svete. Rodina si zachovala odolnosť proti vplyvom racionálneho pragmatického myslenia. Možno dokonca hovoriť o harmónii, ktorá sa prejavila v „tvorivej syntéze“, ako ju opatrne definoval Siegfried Steiner, o ktorej však autor tejto knihy nie je celkom presvedčený. V každom prípade môžeme právom hovoriť o približovaní sa k tejto inak rozpornej syntéze.

Rodina Steinerovcov istotne pochopila, možno niekedy celkom intuitívne, že historické postavenie židovstva bolo v novoveku úzko späté s duchom renesancie a osvietenstva. Ináč by sotva existoval vplyv Spinozu a historicko-kultúrne poslanie rodiny Mendelssohnovcov, ktoré sa odrazilo v Lessingovom diele *Nathan der Weise* (Múdry Nathan). Spoluúčasť a účinok židovského myšlienkového sveta, ktorý sa v najnovších kultúrnych dejinách presadil v každej oblasti duchovného života svojim kritickým postojom, svojimi tvorivými asociáciami a myšlienkovým bohatstvom, svedčí o potrebe sekularizácie a kontaktu s modernými mimonáboženskými prúdmi, pričom hlboké dejinné vrstvy a cez náboženstvo neve-

Knihkupec
Sigmund Steiner

Filiálka knižkupectva na
rohu Suchého mýta
a Konventnej ulice, ktorú
viedol Wilhelm Steiner

Reklama v novinách
Pressburger Jüdische
Zeitung z roku 1908

domky zachované relikty pradávnej minulosti mohli v zmenenej forme zasiahnuť nanajvyš pozitívne aj do súčasnosti.

V tomto pokladám mentalitu aj kultúrne poslanie rodiny Steinerovcov za jedinečné a obdivuhodné. Všetko, čo som tu povedal, nech je uznaním či registráciou kultúrneho vývinu nášho mesta, ktorého neodňateľnou súčasťou je táto rodina. Keďže tento vývin bol nanajvyš tragickým spôsobom prerušený, nemôžeme sa vyhnúť bolestnej otázke, ako vysoko sa musela z vlastných síl rozvinúť kultúra jednej rodiny, aby bola dobrá len na nemilosrdné, násilné vykynozenie!

Ulrike Knotz

Vstrednej Európe akoby dejiny tohto končiaceho sa storočia skrývali svoje krčie a katastrofy tesnejšie pod povrchom než inde. V Bratislave, teraz hlavnom meste mladej Slovenskej republiky, dosiaľ žijú staré názvy mesta Pressburg a Pozsony - sprievodné znaky pozoruhodnej minulosti.

Pressburg bol kedysi zemepisný pojem - provinčné mesto medzi Viedňou a Budapešťou. Dnes je Pressburg sentimentálny pojem, krajina duše, a tak ako potopená bájna Atlantída žije už len v rozprávani, v historkách, ktoré staršia generácia vie podať ty-pickou, výstižnou, láskavo ironickou prešpuráčtinou.

Táto kniha prináša špecifický prešporský príbeh, príbeh rodiny Steinerovcov. Mesto, kde hádam ešte aj dnes pozná každý každého, je istotne vhodnou pôdou na napísanie knihy, ktorá sa vedecky zapodieva jednou rodinou, teda zväzkom ľudí z mäsa a kostí. Bratislava bola kedysi križovatkou troch kultúr. Z knihy získame predstavu, ako sa tieto kultúry odrážali v každodennom živote jednotlivcov, aj o tom, aké individuálne mohli byť tie obrazy, ako sa menili z generácie na generáciu. Kniha nám však umožňuje predovšetkým nahliadnuť do židovskej minulosti Bratislavy. Jej dejiny sú aj dejinami jej židovských obyvateľov. Ich svet, ako názorne ukazuje autor, ani zďaleka nebol jednomyselný; mnohotvárne ho ovplyvnili ortodoxia, liberálne reformné snahy, asimilácia a napokon sionizmus.

Uprostred svojho bratislavského kozmu, toho množstva kultúrnych, jazykových a náboženských svetov, žila rodina Steinerovcov bohatým životom vo vlastnom príjemnom a úctyhodnom svete, životom naplneným prácou v obchode, starostlivosťou o rodiny, hlbokou zbožnosťou, zodpovednosťou za záležitosti obce a - v religiózne zameranom sionizme - za osud židovstva. Do tohto sveta patrí aj blažené bezpečie prikrátkeho detstva, ktoré si poslední bratislavskí Steinerovci zachovali v pamäti až do staroby.

Svet rodiny Steinerovcov i väčšina jej členov boli surovo a navždy zničené. Pani Selma Steinerová, ktorá so svojou sesternicou Lýdiou ako jediná z tých, čo prežili, ostala v Bratislave, pokúša sa zachrániť zlomky tohto zaniknutého sveta. Podarilo sa jej spolu s kolegynňou Dagmar Ložekovou znova otvoriť knižkupectvo na Ventúrskej ulici. Bez nej by táto kniha nebola vznikla. Nech je pomníkom pre tých, čo nemajú ani hrob.

Rodinná fotografia

Fasáda steinerovského domu na rohu Suchého mýta a Konventnej ulice

M. Trancík: Medzi starým a novým

Autorov príhovor na prezentácii slovenského prekladu jeho knihy, ktorá sa konala 15. júna 1997 v Múzeu židovskej kultúry v Bratislave.

Martin Trancík

Najprv by som sa chcel poďakovať Múzeu židovskej kultúry, ktoré ma pozvalo, aby som tu povedal niekoľko slov o svojej knihe. A tiež pani prekladateľke Magde Takáčovej a páňovi Petrovi Aichovi, ktorý sa postaral o poznámky a slovník hebrejských výrazov.

Chcem to povedať otvorene: ten preklad, to je slovenčina na takej úrovni, o ktorej ja v najlepšom prípade môžem iba snívať a ktorú určite nikdy nedosiahnem.

V tejto knihe som sa pokúsil čo najlepšie a najpresnejšie pochopiť a napísať dejiny rodiny Steinerovcov v Bratislave, v starom Prešporku. Časový rozmer tejto rodinnej histórie zachytáva zhruba jedno storočie medzi rokom 1840 a druhou svetovou vojnou, teda obdobie od príchodu mladého Sigmunda Steinera z Moravy do Prešporka, kde sa oženil s Josefinou König-Bendinerovou, ktorá pred 150 rokmi, t.j. roku 1847, položila prvé základy steinerovského kníhkupectva, antikvariátu a knižnice.

Titul tejto knihy v slovenskom preklade znie Medzi starým a novým. V nemeckej verzii je to Zwischen Alt- und Neuland. Názov som „ukradol“ od zakladateľa moderného sionizmu Theodora Herzla a trochu pozmenil. Herzl napísal koncom minulého storočia román nazvaný Altneuland, teda staronová zem, staronová vlasť. Chcel ním vyjadriť, že Palestína, Izrael je stará biblická vlasť židovského národa a zároveň chcel vyjadriť nádej, že sa má stať aj novou, modernou národnou domovinou židov.

Narábanie s pojmami „staré - nové“ v titule tejto knihy má ešte ďalší komponent. Generácie rodiny Steinerovcov sa počas tohto storočného obdobia rodinných dejín, o ktorom tu rozprávame, totiž usilovali spájať prastarú náboženskú tradíciu židovstva so všetkým, čo poskytovala vznikajúca moderná, teda nová doba - akademické vzdelanie a osobnú myšlienkovú autonómiu - proste s tým, čo by sme mohli zhrnúť pod pojem moderná sloboda.

Otázka vzťahu medzi náboženskou tradíciou, ortodoxiou a sekulárnym myšlienkovým svetom je problém, ktorý v židovských dejinách existuje dodnes. Svedčí o tom napríklad aj situácia v dnešnom Izraeli, kde tento antagonizmus môže v určitom zmysle vyvolať ohromné nedorozumenia, ba občas aj násilie. Žiť v náboženskom a zároveň v modernom svete nebolo a nie je ľahké. Titulom Medzi starým a novým som chcel opísať situáciu rodiny Steinerovcov uprostred týchto faktorov, ktoré sa stávali čoraz aktuálnejšími už v 19. storočí.

Na konci tohto storočného časového rozpätia steinerovských rodinných dejín v Bratislave sa dostala tretia a dorastajúca štvrtá generácia do obdobia druhej svetovej vojny, do obdobia Slovenského štátu, do obdobia, ktoré poznáme ako holokaust a šoa. O tento osud sa rodina Steinerovcov delila so všetkými židovskými rodinami v Bratislave a na celom Slovensku. Pojem holokaust nie je len slovo na papieri. Skrýva sa za ním vyobcovanie, diskriminácia, ponižovanie, okradnutie a smrť. V tom období prišla rodina Steinerovcov v Bratislave doslova o všetko, čo mala, a šestnásť z jej členov o život. Myslím, že je veľmi dôležité povedať veľmi presne, čo sa počas týchto šiestich-siedmich rokov odohralo, aké zločiny sa spáchali, predovšetkým aj vzhľadom na reakciu slovenskej spoločnosti, teda kto kedy presne a z akých dôvodov súhlasil s tými zločinmi, alebo sa na nich dokonca podieľal, kto bol ľahostajný a kto sa snažil niečo proti tomu spraviť. Myslím si tiež, že straty rodiny Steinerovcov pochopíme v plnom rozsahu až vtedy, keď sa oboznámime s tým, ako rodina žila pred rokom 1938. Nebol to len súkromný život, ale aj verejný život v rámci kníhku-

Manželia Margit a Józsi Steinerovci

Siegfried, Józsi a Max v prvej svetovej vojne

Dr. Gustav Steiner s manželkou Gittou, synom Nathanom Karolom a dcérou Alice

pectva a rôznych ďalších aktivít, v rámci sionistickej organizácie, v rámci starej Bratislavy.

Dva predslovy v úvode tejto knihy sa zaoberajú práve týmto zánikom a miznutím jedného rodinného bratislavského sveta. Napísali ich pán Ján Albrecht a pani Ulrike Knotz. Ján Albrecht, ktorý pravdaže poznal starú Bratislavu oveľa lepšie než ja, jednoducho preto, lebo z nej pochádzal, začal svoj úvod týmito slovami: „Ťažko je dnes nepísať tragédiu“. A pani Ulrike Knotz zakončila svoj úvod ku knihe vetou: „Nech je pomníkom pre tých, čo nemajú ani hrob“. K tomu nemám čo dodať. Holokaust tragicky prispel k tomu, že Herzlova nádej o staronovej vlasti sa splnila. Väčšina členov rodiny Steinerovcov, ktorá prežila, odišla po druhej svetovej vojne do Izraela, lebo v Bratislave ju už nečakala šťastná budúcnosť. Myslím, že všetci vieme, že určité veci a určité zážitky sa nedajú napraviť ani knihami, ani slovami, jednoducho ničím.

Keby však táto kniha len skromne prispela k tomu, aby bolo na svete menej odcudzenia a viac priateľstva, osobne by som bol veľmi hrdý a šťastný, že som mal možnosť ju napísať.

M. Trančík: Zwischen Alt- und Neuland

Autorov príhovor na prezentácii nemeckej originálnej verzie knihy 16. decembra 1996 v Antikvariáte Steiner s.r.o. v Bratislave

Ich möchte zunächst einmal meine Freude darüber ausdrücken, dass sie alle heute den Weg hierher gefunden haben, so dass wir gemeinsam das Buch über die Buchhändlerfamilie Steiner ins Leben entlassen können.

Bevor ich überhaupt etwas sage und ausführe, versteht es sich von selbst, dass ich zuerst eine grosse Dankesschuld abzutragen habe bei allen jenen Menschen, die bei der Entstehung dieses Buches mitgeholfen haben. Es wäre nicht sehr originell, hier einfach eine Liste mit Namen herunterzulesen, zumal eine solche Liste sowieso nie vollständig wäre. Die ganze Arbeit war wie ein Schneeball, den man einmal angefangen zu drehen und der dann immer grösser geworden ist, seit der Zeit, als ich 1992 ein halbes Jahr lang hier studiert und so die Buchhandlung Steiner kennengelernt habe. Aber trotzdem seien hier einige Leute namentlich erwähnt: ich möchte mich, obwohl man mir gestern erklärt hat, es sei nicht nötig, recht herzlich bei Frau Selma Steiner und mit ihr bei der ganzen Familie Steiner bedanken, ebenso bei der Frau Dagmar Ložek, bei der Firma, in deren Räumlichkeiten wir uns befinden und wo sich deren Räumlichkeiten wir uns befinden und wo sich der grösste Teil des im Buch geschilderten Geschehens abgespielt hat. Ich bedanke mich ebenso herzlich beim Herrn Verleger Marenčin und bei dem Graphiker Herrn Krátky, die dafür gesorgt haben, dass das Buch wirklich schön aussieht. Mein ebenso grosser Dank gehört jenen, die den Text für würdig befunden haben, in Buchform zu erscheinen und die dafür nötigen Mittel organisiert u zur Verfügung gestellt haben: also bei der Botschaft der Bundesrepublik Deutschland hier in Bratislava, bei der Organisation Kultur-Kontakt in Wien und diesem Zusammenhang bei Herrn Gabriel Kramarics. Botschaftsrat der österreichischen Gesandtschaft in der Slowakei - sowie - erneut - bei Frau Selma Steiner.

Ich denke, es gäbe in der Menschheitsgeschichte ohne Eltern keine Forschung. Es gäbe, so ist das auf jeden Fall mit dem Studiensystem in der Schweiz, ohne Eltern keine Studenten, keine Professoren, keine Wissenschaftler, keine Experten, keine Universität. Und das alles gilt auch für meine Eltern. Wenn es keinen anderen Grund gäbe, als diesen Dank für die Ausbildung, und diese andere Gründe gibt es sehr wohl, aber wenn es sie

Maxova dcéra, partizánka Selma Steinerová, ktorá zahynula v Povstaní

Max a Gustav Steiner s manželkami Lily a Gittou pred cestou do Palestíny v spoločnosti Siegfrieda a Serevy Steinerovcov

*Knihupectvo Steiner na
Ventúrskej ulici 22*

*Deti Steinerovcov v roku
1945 po návrate z kon-
centračných táborov
a skrýš pred vystahovaním
do Palestíny*

nicht gäbe, dann wäre das immer noch ein weit ausreichender Anlass, das Buch Zwischen Alt- und Neuland meinem Eltern zu widmen, und genau das tue ich hiermit, so wie es hier steht, es ist in Liebe und Dankbarkeit meinem Eltern gewidmet.

Frau Ulrike Knotz und Herr Ján Albrecht, die ich kennenzulernen die Ehre und das Vergnügen hatte, haben für das Buch freundlicherweise zwei Vorworte verfasst. Frau Ulrike Knotz beendet das ihre, indem sie das Buche inen Grabstein nennt für diejenigen, die nicht einmal ein Grab haben. Herr Albrecht sienerseits hat sein Vorwort mit dem Satz eingeleitet. „Es ist schwierig, heute keine Tragödie zu schreiben.“ Ich finde diese beiden Formulierungen so treffend und so gut, dass ich in diesem Zusammenhang nichts weiter dazufügen möchte. Est ist so, dass das Buch einerseits ein Buch des Lebens ist und andererseits leider auch ein Buch des Untergangs und des Todes. Ich glaube, man kann erst dann versuchen, den Umfang der Katastrophe, die nach 1938 über die Familie Steiner und viele andere in dieser Stadt hereingebrochen ist, zu begreifen, wenn man das Leben der Familie in den hundert Jahren vor und bis 1938 kennengelernt hat.

Ich wollte an dieser Stelle ursprünglich und abschliessend auf einige Aussagen und Probleme im Buch eingehen. Etwa auf die Frage, wieso es für mich so aufschlussreich und lehrreich war, eine einzige, konkrete, wirkliche Familie zu erforschen, gerade auch angesichts der Existenz so grosser abstrakter Begriffe wie Bürgertum und Orthodoxie. Ich wollte ursprünglich anhand des Beispiels von Dr. Siegfried Steiner und Dr. Franz Kafka, - die beide im selben Jahr 1883 geboren wurden, im Abstand von nur zehn Tagen, - die beide Juristen waren, - die beide zum deutschsprachigen Judentum der alten Monarchie und der tschechoslowakischen Republik gehörten, ich wollte also mit einem Vergleich zwischen diesen beiden Menschen auf das grundlegende Problem des Verhältnisses zwischen Religiosität und Moderne eingehen. Ich wollte auch etwas über Theodor Herzl und sein Bild in der Familie Steiner erzählen. Immerhin ist Theodor Herzl ja indirekt mitverantwortlich für den Titel des Buches.

Ich werde aber jetzt zum Schluss auf etwas ganz anderes eingehen. Wenn Sie sich die Buchhandlung heute von aussen anschauen, werden Sie feststellen, dass jemand an die Wand geschrieben hat: „Achtung Juden.“ Gleichzeitig is es so, dass vor einigen Tagen der Pressburger Rabbi auf der Strasse belästigt und angegriffen wurde. Es ist schwierig einigermaßen vernünftige Worte zu finden, die den Ekel zum Ausdruck bringen, den eine solche grobianische Kleinlichkeit und Primitivität bei mir auslösen. Andererseits hat mir Selma Steiner erzählt, dass ein Mann zu ihr gekommen ist, der angeboten hat, er werde die Aufschrift da selber und freiwillig entfernen und der sich entschuldigt hat für die Idiotie unserer weinger begabten Mitbürger. Ich denke, dass beweist noch nicht, dass die Dinge eben doch in Ordnung sind. Aber es bedeutet, dass es Menschen gibt, die sich sehr darüber im Klaren sind, dass die Dinge nich in Ordnung sind und die sich nicht abfinden wollen. Wenn es gelänge, auch nur ganz bescheiden und ein kleines bisschen, mit dem Buch solche Menschen zu bestärken, die im guten Sinn zur Tat schreiten wollen, so wie die anderen in ihrer grenzenlosen Idiotie zur Tat schreiten, dann hätten wir alle wieder ein kleines bisschen dazugewonnen und wieder ein bisschen gesiegt.